

ДИСКУРС МИСТЕЦТВА В ПОЕЗИЯХ ВОЛОДИМИРА САМІЙЛЕНКА

Семененко Л. М. Дискурс мистецтва в поезіях Володимира Самійленка.

У статті розглядаються особливості змісту та художньої реалізації дискурсу мистецтва в поетичній творчості відомого українського автора межі XIX–XX століть Володимира Самійленка. Відзначено, що в поетичному доробку письменника своєрідно поєдналися елементи народницького та модерністського потрактування сутності мистецтва і його місця в людському житті. У статті розкрито основні художні образи, актуальні для дискурсу мистецтва у творчості поета.

Ключові слова: дискурс, мистецтво, поезія, народництво, модернізм, художній образ.

Семененко Л. Н. Дискурс искусства в поэзиях Владимира Самийленко.

В статье рассматриваются особенности содержания и художественной реализации дискурса искусства в поэтическом творчестве известного украинского автора рубежа XIX–XX веков Владимира Самойленко. Отмечается, что в поэтическом наследии писателя своеобразно объединены элементы народнической и современной трактовки сущности искусства и его места в человеческой жизни. В статье раскрываются основные художественные образы, актуальные для дискурса искусства в творчестве поэта.

Ключевые слова: дискурс, искусство, поэзия, народничество, модернизм, художественный образ.

Semenenko L. M. Discourse of art in poetry Volodymyr Samiilenko.

The article deals with the peculiarities of the content and implementation of artistic discourse in the poetic works of art by famous Ukrainian author limits nineteenth and twentieth centuries Volodymyr Samiilenko. It is noted that improvements in the Ukrainian poet occupies the context of this day a special place, as in the poetic works of the writer uniquely combines elements of populist and modernist correctly interpreting the nature of art and its place in human life. In the article the basic art images relevant to the discourse of art in his poetry. In particular, it insults the song, muse, Ukraine, poetic speech. In poetry Volodymyr Samiilenko used as satirical and humorous images are tailored respective artistic genres. On the material analysis of different poetic works of the author have been allocated the basic elements of horizontal and vertical paradigm of artistic vision of the poet. Outlined that the center of the art world, which is presented in the artistic heritage of Volodymyr Samiilenko, there is a person, artistically interpreted in conjunction intellectual and sensory principles. This approach peculiar to Ukrainian culture, history and literary discourse limits the nineteenth and twentieth centuries.

Key words: discourse, art, poetry, populism, modernism, artistic image.

Поетичний доробок Володимира Самійленка, яскравого представника української літератури зламу XIX–XX століть, відзначається неоднозначністю й оригінальністю. Творячи на межі ідеологій та літературних епох, поет продовжував традиції своїх попередників, актуалізував у ранніх творах усталені народницькі тенденції. Відомий дослідник творчості письменника М. Бондар підкреслював, що «шлях поета-лірика В. Самійленко починав із засвоєння утопічної народницької схеми» [2, с. 21–22]. Водночас поет не міг залишитися осторонь від модерністських шукань своєї доби і, як більшість молодих авторів цього періоду, звертався у своїх пошуках не лише до українського класичного, але й до європейського літературного контексту. На зв'язок поетичного доробку В. Самійленка із зразками світової літератури в контексті використання загальноживаних тем і мотивів вказував О. Бабишкін [1, с. 37]. Однією з таких стала тема сутності мистецтва та митця, помітно актуалізована в літературному дискурсі раннього українського модернізму. Значущість поетичних і філософських шукань у ракурсі окресленої тематики та проблематики у творах Володимира Самійленка підкреслюється широтою й багатогранністю її презентації в різнопланових і різножанрових поетичних творах.

На особливості мистецького дискурсу творчості Володимира Самійленка фрагментарно вказували різні дослідники. М. Бондар відзначав наявність елементів романтизму та філософської інтерпретації дійсності. Науковець підкреслював, що твори В. Самійленка «поминального характеру», тобто присвячені пам'яті діячів української літератури та культури, «прикметні пошаною, а той пістетом до людей, діяльністю яких є слово» [2, с. 28]. Як зазначає О. Турган, «І. Франко, як і інші письменники другої половини XIX ст., деміфологізує античний міф і його героїв, тоді як Леся Українка, В. Самійленко, М. Вороний, поети-молодомузівці звертаються до традиційного в українській літературі сприйняття образу музи» [4, с. 10]. Дослідниця зауважує, що «муза у В. Самійленка повинна виконувати всі накази поета» [4, с. 331].

Мета статті – розглянути дискурс мистецтва в поетичних творах Володимира Самійленка, з'ясувати специфіку його художньої інтерпретації.

Традиційним для поетичного доробку автора, як і більшості авторів II половини та кінця XIX століття, є звернення до творчого

осмислення патріотичних та суспільних завдань мистецтва. Такий підхід реалізується через актуалізацію мотиву служіння мистецтва Україні (як батьківщині, матері). Цілком природним у руслі народницької концепції мистецтва є використання образів «плачу», «ридання», «сліз» за долю України. За їх допомогою створюється не лише дискурс небайдужості до долі України, але й проголошується віра в її майбутнє: *Так плачмо ж, ридаймо, забудьмо пісні, / Що склали ми в щасті, на волі, / Аж поки минуться злиденні часи / Й дізнаєм ми краюї долі* (3, с. 55).

Подібний мотив звучить і в поезії «До ньки», де використано традиційну літературно-фольклорну парадигму звернення до вітру, апеляції до славетного минулого (образ «духу козачого»), відсилки реципієнта до горя України. Виразником означеної парадигми постає образ пісні як атрибута мистецтва. Надметою, якої має досягти пісня, тобто основним завданням митця бачиться не тільки донесення відомостей про «горе» та «неправду», але й «порада» та пробудження: *Навій мені пісню, щоб виспівать горе; / Нехай моя пісня голосно заплаче, / Нехай у могилах будить дух козачий, / Нехай всім розкаже про тяжку неправду, / Нехай Україні подає раду* (3, с. 58).

Отже, служіння мистецтва та митця Україні розцінюється як необхідне, багатогранне явище. При цьому суттєво важливою є декларація не лише готовності до такого служіння, але й виокремлення концепту рідної мови як атрибутивного елемента мистецького існування: *Прийми ж мої пісні, як дар малий / Великої і вірної любові! / Що зможе дати мій талан слабкий / В скарбницю любові твоєї мови* (3, с. 50). Світоглядна значущість шанобливого ставлення до української мови підкреслена не в одній поезії автора (певно, найбільш відомий у цьому сенсі його вірш «Українська мова»).

У віршах пізнішого періоду акценти дещо змінюються. Поет відкидає ідею «сліз» над долею України й надає нового забарвлення образу «поетичного слова», підкреслюючи поєднання в ньому раціонального і творчого начал, активність у втручанні в життя. Таке семантичне навантаження образу «поетичного слова» є виразно спорідненим із подібним навантаженням цього образу у творах Олександра Олеся, Лесі Українки та інших авторів порубіжжя ХІХ–ХХ століть: *Кохання істини на шлях нас наведе, / Натхнення дасть і сили слову. / І наш гарячий ямб грімницею впаде / На кривди гидкую*

будову (3 с. 68). Відзначимо, що роль «гримниці» надається саме віршовому розміру ямба, підтриманому епітетом «гарячий».

Своєрідна констатація значущості впливу пісні на людські почуття наявна в поезії «Пісня». Підкреслюючи божественне походження пісні, автор відзначає, що вона може впливати на цілком різні грані людського буття, давати втіху в нудзї та праці, надїї та віру в них, здатна відтворити найпотаємніші бажання, горе, викликати співчуття в «найзапекліших». Винятковість пісні, яка послідовно утверджується автором, корелює з піднесенням унікальності мистецтва, актуальним для світогляду та творчості раннього модернізму.

Філософське осмислення значущості слова як виразника духовного світу звучить в VI вірші циклу «Елегії». У твір вводиться опозиційна парадигма «слова правди», яке розміщене вгорі, і людей, що риються в багні, не дивляться догори. Проте, незважаючи на минуцїсть часу та плинність людського життя, над людьми *Сїяє те ж саме високеє небо / Слів тих великих мужів, / Що вже й потїли давно* (3, с. 60).

Непохитна віра в поезію як «творчїсть духа» виявлена у вірші «Не вмере поезія», що презентує доволі специфічну парадигму сфер людського життя, до яких звертається поетична творчїсть. Серед цих прїоритетів «природи глас», «краї, де око не сягне», «потреба вищого бажання», «рої забутих мрїй», апеляція до «вищих голосів творцїв із-за могили», людська «сльозина», «невинна втіха» тощо. Зрештою, висловлюється твердження, що поезія, а отже мистецтво, буде останнім, що загине в цьому світі: *А якщо людськості зла доля присудила / Дїждатися колїсь життя свого кїнця, / То буде на землі остання могила – / Останнього співця* (3, с. 78).

У цїй поезії спостерїгаємо своєрідне поєднання модерністського й народницького дискурсів: позиціонується всеохоплююча роль та самодостатність мистецтва, а поруч із цим автор поезії оцінюється як «спївець», що властиво передусім для естетики народництва.

Важливим для поетичного дискурсу мистецтва в ліриці Володимира Самїйленка є античний образ Музи. На значущість названого образу для поезії автора неодноразово вказували дослідники, зокрема, О. Турган [4]. Своєрідне ставлення поета до Музи як до партнерки у творчості яскраво помітне в сонеті «Коли б твоєї вроди не хвалила...». Ліричний герой не схилиється перед своєю

Музою, а додає до її визначення епітет «невдатна», постає як такий, що творить разом із нею. При цьому завданням творчості визначається суто модерністське прагнення служити красі: *Я з Музою – зберем ми сили всі, / І впевним люд ми лагідним сонетом, / Що вмієм віддавати честь красі!* (3, с. 74).

Своєрідною в мистецькому дискурсі Володимира Самійленка іронічна апеляція до античного мистецтва та митців у поезії «Шкода!». У поезії висловлюється впевненість, що українські дівчата легко могли б стати невичерпним джерелом натхнення для еллінів, і *«не прийшлося би вам здиратись на Олімп і на Парнас / І відшукувать для співів муз і грацій там своїх»* (3, с. 57). Тобто «дівчатка українські» та їх танки, жарти, погляди тощо можуть перевищити відомих натхненниць античного світу. Пріоритети автора очевидні.

Гірка іронія щодо ролі мистецтва та місця поета в людському житті звучить у вірші «До поета (Посвята всім голодним поетам)». Гіперболічно загострена опозиція духовного й матеріального світів, зіставлення творчості зі складанням некрологів та хвалебними творами дає змогу авторові підкреслити неможливість поєднання звичайного, буденного життя із начебто високим покликанням поета. Психологія зневаги до поета та поетичної творчості розкривається у творі послідовно, набуваючи нового змісту із кожною строфою: *А ти не дбай про хліб, – то був би з тебе глум, – / Тобі-бо їсти не подоба: / Ти джерело пісень, творець високих дум, / А не звичайная особа... / ...А як, знесилившись, ти ляжеш у труні, / Тоді-то нам тяжкі клопоти! / Складати некролог, хвалить твої пісні / Й твої нескінчені роботи* (3, с. 87–88).

Характерним для іронічного стилю автора в сенсі мистецтва є V вірш циклу «Елегії», де настрої та почуття поета, сенс його творчості порівнюються із настроями щасливого п'яниці, який заснув у калюжі: *Чи то не так і поет, оп'янілий від власного щастя, / В самім болоті життя пісню веселу співа?* (3, с. 60). Прийом психологічного паралелізму увиразнює іронію змісту. Риторичне запитання, використане у творі, бачиться як своєрідне підкреслення унікальності мистецтва як поетичної творчості, її окремих світ, не зрозумілий для більшості.

Роздуми над значенням та місцем у людській душі творчості Тараса Шевченка подані в поезії «На роковини смерті Шевченка». Ставлячись «із пієтетом» (М. Бондар) до постаті Кобзаря, його

творчості, її місця в українському бутті, автор закінчує кожну строфу рефреном, який містить головну ідею твору: *Поет живе в серцях свого народу!* (3 с. 62).

Подібні ідеї висловлені в поезіях «Пам'яті Л. І. Глібова», «Вінок Тарасові Шевченку в день 26 лютого», «На смерть Лесі Українки».

Поруч із цим у поезії «На смерть Трохима Зіньківського» поет висловлює гірку думку про необхідність зворотного зв'язку між митцем і його народом та відсутність цього зв'язку в умовах сучасної автору української дійсності. Високо оцінюючи з позицій розуму й почуттів діяльність та постаті подвижників української дійсності й культури, Володимир Самійленко наголошує, що й люди повинні шанувати та цінувати своїх героїв, чого не знаходить у сучасній йому Україні (зауважимо, що трохи пізніше ця думка гостро прозвучала в «Мойсеї» Івана Франка): *І смерть бере в нас силоміць / Їх щирість думки й серця міць; / І замість подвигів, – їх доля – домовина!.. / А ми, вже поховавши їх / Та придивившись до живих, / Дізнаємо, кого втратила Україна!!* (3, с. 79).

У діалогізованому творі «Поет, Греція й держави» окреслена вище думка набуває досить несподіваного розширення. У поезії розкривається проблема сутності держав, їх ставлення до поета, а в образі Греції цілком прозоро простежується алюзія до України.

Актуальними для презентованого В. Самійленком дискурсу мистецтва й митця є сатиричні вірші, у яких мистецькі реалії набувають нового, часто несподіваного звучання, маркуються авторською іронією та сарказмом. Показовою в зазначеному ракурсі є поезія із промовистою назвою «Горе поета», у вірші якого *«лойову вгорнули свічку!»* (3, с. 107), зневаживши при цьому його найтонші почуття. У вірші «Ода індику» презентується цілком буденне, побутове призначення мистецтва, реалізоване через опозицію у звертанні до музи «високого» жанру оди та приземленого змістового навантаження: *О музо, заспівай індика, / Найкращу птицю над всіма* (3, с. 108).

Широко відома також пародія В. Самійленка на «Пісню про віщого Олега» – «Пісня про віщого Василя», у якій розглядається роль цензури в мистецькій дійсності сучасної автору України та влучно розкривається ставлення до цензорів українських авторів, що постраждали від суворої великодержавної цензури. У поезії

використані різноманітні художні засоби комічного зображення цензорської діяльності.

Отже, у дискурсі мистецтва та митця, презентованому в поетичній творчості Володимира Самійленка, мистецтво утворює як горизонтальну, так і вертикальну семантичні парадигми. Складовими горизонтальної парадигми постають образи України, модуси сучасного та минулого людського життя в її межах, образи сліз, плачу, атрибутика боротьби тощо. У вертикальній парадигмі світу мистецтво, як і мудрість людська, поміщаються автором на вершину світобудови («високеє небо»), опозицією до якого є бруд життя та цілковите нерозуміння змісту й ролі мистецтва. У побудові парадигми часто використовуються гумористичні і сатиричні образи та відповідні жанрові форми.

Атрибутом мистецького буття в поетичному світі Володимира Самійленка постає образ пісні як найвищого вияву слова. Семантичне навантаження образу пісні має подвійний – і народницький, і модерністський – зміст, реалізований у поезіях різних років. Невіддільним від образу пісні постає образ Музи, створений на межі античної й модерністської культур, що надає йому своєрідного змістового та стильового забарвлення. Центром мистецького художнього світу постає людина. Сутність і модерністський естетичний зміст дискурсу мистецтва та митця в поезії Володимира Самійленка гранично чітко презентується в VII поезії циклу «Елегії»: *Годі тобі малювати Дніпро, нарікати на долю, / Та про ті очі співать, що ти й не бачив нігде. / Краще л ю д и н у змалюй, зазирни їй у душу душею, / Радість і смуток її в слові твоїм покажи* (3, с. 61).

У картинах мистецького буття, активно творених автором, сакрального значення набуває синкретичне поєднання інтелектуального та чуттєвого начал, властиве для українського культурного дискурсу межі XIX–XX століть.

Література

1. Бабишкін О. П. Володимир Самійленко. Літературно-критичний нарис / О. П. Бабишкін. – К. : Держлітвидав України, 1963. – 168 с.
2. Бондар М. П. Творчість Володимира Самійленка / М. Бондар // Самійленко В. Твори. – К. : Дніпро, 1989. – С. 5–46.
3. Самійленко В. І. Твори / В. І. Самійленко. – К. : Дніпро, 1989. – 688 с.
4. Турган О. Д. Образ Музи в українській літературі кінця XIX – початку XX ст. / О. Турган // Acta universitatis palackianae olomucensis facultas philosophica philological.

– *Urainica ta současná ukrajínistika problémy jazyka, literatury a kultury. Sborník článků IV.* – Olomouc, 2008. – С. 331–317.

Стаття надійшла до редакції 07.12.2015 р.